

AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

SAYI 4-EYLÜL 2014
Akra Kùltür Sanat ve Edebiyat Dergisi

DİNLER TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN İSLAM'IN ÜÇ BOYUTU: İMAN, İSLAM VE İHSAN

Prof. Dr. Mustafa ALICI*

Kur'ân-ı Kerim, genel olarak dinin iki önemli yansımasına işaret eder; bir tarafta insanın Allah'a boyun eğmesi, diğer tarafta ise Allah'ın azameti bulunur. Böylece din, kavramında kul ile Allah arasındaki derin ve karşılıklı bir ilişki anlamı çıkar ve bu ilişkide belirleyici rol Allah'tadır.

Kul olarak insan, doğal ve zorunlu olarak bağlılık duygusuyla Allah'a hayat boyu tekrarlanan amelleriyle yanıtlar verir. Bu yönüyle din şöyle tanımlanabilir; İnanış ve davranış şekilleriyle müminlerin arasındaki ilişkileri düzenleyen ve onların Allah'ın emrettiği iyi işleri yapmasını, barış ve huzur içinde bir arada yaşamasını sağlayan emir ve yasaklar bütünüdür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibril hadisinde de ortaya çıktığı üzere İslam Dini'ni şu üç boyutunu bizlere öğretmektedir:

I. İMAN BOYUTU

Öncelikle dinin, bir inanma alanı bulunur. İman için yapılacak tanımlar arasında “umut edilen şeylere güven duymak” veya “görölmeyen şeylerin varlığına ikna olmak” gibi anlamları kapsar. En azından bu, İslam'ın kutsal metinlerinde böyledir. Din, bu boyutta, görölen âlemi, görölmeyene, dolayısıyla dindarın “bireysel” iç dünyasını (reel, rasyonel ve ideal anlamdaki dünyasını) Kutsal'ın gerçek dünyasına (mutlak, değışmez, nüfuz edici dünyasına) bağlar. Müminin sosyalleşerek veya ferdileşerek mukaddesatı tecrübe etmesini sağlar.

Kutsal Varlık olan Hakk Teala aşkın'dır. Bu alan iman alanı olduğundan, kutsallık alanına nüfuz edebilen bir araçtır. Dindara mümin ismini vermektedir. Bu boyut doğal olarak psikolojiktir. Duygusallık, mistik fenomenler öne çıkar. Yine bu alan sübjektiftir. Sevginin ötesine taşan iman, kalbi bir bilgi olarak aynı zamanda bazen bencil davranabilir. Temel gayesi, ruhun bireysel olarak terâvetini, huzur ve saadet arayışını sağlamaktır. İman müminin kalbini saran bir eylem olarak daima gelişim gösterir. Dindardaki iman, modern kavramlar olan sempati, empati, aşk gibi duygulardan da önde ve ilerdedir.

*Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanı

Mümin insan kendini bu alanda daha çok “dindar” kimlikle hissederek ve bu kimliğiyle ibadet esnasında imanın lezzet ve tadını alır. İman boyutu aynı zamanda tanrısal hitap alanı olduğundan abid ile Mabud arasındaki ilişki doruk noktasına çıkar. Kelam gibi İslamî bilimlerin yanında modern bilimlerden dinler tarihi, din antropolojisi, din psikolojisi bu boyutla ilgilenirler. Bu boyutun zirve eylemi şudur: Hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine inanan mümine, Allah, ilahi nimetleri alenen bahşeder.

II. AMEL/İSLAM BOYUTU

İslam Dini’nin aynı inancı paylaşan müminleri bir ümmet binası içinde birbirlerine bağlayan sosyal yönü vardır. Kuran-ı Kerim, bunu “İslam” kelimesiyle ve “salih ameller kavramıyla” açıklar. İslam’ın bu alanda beşer boyutu öne çıktığından yani salih ameller, iman somut hâlleri olarak ortaya çıkardığından dinin ismi de İslam olmuştur. Dindarlar bir toplumdaki insanî ilişkilerini ve hayatın anlamların hatta İslam’a dayalı dünya görüşlerini karşılıklı salih niyetlere dayalı işbirliklerine bağladıklarından bu alanda müminin ismi Müslüman olarak daha fazla öne çıkar. Bu boyut dolayısıyla tamamen sosyolojik olduğundan objektiftir ve başkaları tarafından değerlendirilmeye açıktır. Müslüman hâl ve hareketleriyle İslam’ını zahiren de olsa göstermek zorundadır.

Hız. Peygamber’in, Cibril hadisinde tanımlamasıyla “Müslüman” başka müminlerin kendisinden (elinden dilinden ve diğer azalarından) emin olunan kimsedir. Böylece İslam boyutu, ümmeti kendiliğinden meydana getiren kurumsal fenomenler alanına dönüşür ve dinin görülen katmanları sürekli kendilerini yeniler ve Müslümanların salih amelleriyle çoğaldıkça çoğalır. Söz geliş zekât, hac, ümmet, cami gibi dinin unsurları, Müslümanlara artık estetik ve pratik yön bahşeden fenomenlere dönüşürler. Bu alan mükâfata dayalı, eleştirel, cezai ve düzeltmeye ihtiyaç duyulan alan olduğundan mukayeseci bir ortamda kendini hisseden dindar daha fazla insanî faziletlerle donatılmak için “çaba ve cihat” içine girer. Daha fazla paylaşımcı bir alandır ve bencillikten ziyade diğerkâmlık hedeflenir.

Ameller, iman pratik tecrübeleri olduğundan, genel olarak medyatik bir unsur olarak ilahilerle, tasavvufi sözler veya vücut diline dayalı törenlerdeki tavır ve hareketlerle, toplu dua, kolektif kurban eylemleri ve camilerde kılınan namaz gibi ibadetleri içermektedir. Bu alan bize gösterir ki din, daima Kutsal’la temas hâlinde bir şey yapmayı ister. Bunun yanında sessiz yapılan dualar, teheccüd namazları, zikir amelleri ise zahitlikleri artıran ameller olarak makbul hâle dönüşürler.

Yine İslam boyutu her şeyden önce *dinin sosyolojik ifadesi*, yapısal din boyutu olduğundan dinimiz, çoğu kez sosyolojik boyutlarıyla ve sosyal bağlamlarla işlev görmektedir. İslam Dini’nin sosyal ilişkiler ve

fonksiyonları sistemi olarak tanımlanması ve alt gruplara ayrışmasını bu boyutta görürüz. Modern anlamda cemaat, zümre, mezhep gibi ayrışmalar dine dinamizm katması gereken ortak sosyolojik formlarıdır. Bu boyut önemlidir zira eğer din dediğimiz şey sürekli tekerrür etmek istiyorsa o zaman sosyal olmak zorundadır; sosyal olmak istiyorsa ümmet bilinciyle hareket etmek zorundadır.

Ancak bu boyutun önemli bir tehlikesi hemen ortaya çıkar; iman ve salih amellerle desteklenmeyen cemaatler Yahudilerde olduğu gibi maddeye yönelir ve somut şeyler ararlar. Müslümanlar, materyalizmin tuzağına düşebilir ve madde, ruhun önüne geçebilir. O takdirde zayıflar sadece güçlünün güçlü olduğunu göstermek ve onları sindirmek için korunmaya başlarlar. Söz gelişi Hristiyanlık muharref olmuş ilahi kökenli bir gelenek olarak Hz. İsa Mesih'in gelip kuracağı altın çağı beklerken Yahudilik ise Hz. İsa'yı inkâr ve ret ederek tüm insanların Yahudilerin hizmetkârı olacakları altın çağ umudundadırlar.

III. İHSAN BOYUTU

İslam'ın en önemli yönü idealleriyle gerçeklerinin örtüşmesidir. Yani bir derviş aynı zamanda mümin, bir mümin aynı zamanda derviş ruhlu olmalıdır. İhsan makamı, İslam'ın aşkın ve içkin boyutların kucaklayan ve derinlerdeki öze inebilmeyi amaçlayan boyutudur.

Mahluk olma bilinciyle hareket eden ve Muhsin adını alan mümin, daha kapsamacı bir bakış açısına sahip olarak diğerkâmlığın da ötesinde "işar (kardeşini tercih etme) ameliyle karşısındakine davranır. İhsan boyutu vasıtasıyla kozmolojik bir boyun eğmeyi derinden hisseden ve vecde gelen müminler, diğer mahlukatın tamamıyla "bir mahlukat kardeşliği" içine girerler ve bu sefer tüm varlığın kendisinden emin olduğu kimseler haline bürünürler. Bir başka ifadeyle muhsin makamındaki müminler, tabiatla, hayvanatla, nebatatla ve diğer cansız mahlukatla teslimiyet dolu ve sevgiyle yüklü yakın ilişkisine girerek onların görülen çehrelerinin altında yatan yaratılış mucizesini, ilahi gayeleri, onların Yüce Yaratıcı Allah ile kopmaz ilişkisini yakından izleyerek kendini daima öz eleştiriye tabi tutarlar.

Muhsin dindar, Allah katındaki mutlak boyun eğmeyi derinden hissettiği için ihsan makamında olduğunun bilincinde hareket eder ve ibadeti bir görev değil kulluk bilinci ve kimliği haline sokar. Bu hal ve kal eylemleriyle o, dinin unsurlarındaki derin anlamları ve özlere nüfuz eder. Ruhu ve ruhani varlıklarla olan yakınlığı onu daima ötelere götürür. Bu bağlamda onun için dünya hayatı nimetlere şükürler zamanı olup yaşanan tek bir gün kadar kısadır.